

Джордж СОРОС: ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО ПОТРЕБУЄ ЗАХИСТУ

George SOROS: OPEN SOCIETY NEEDS DEFENDING

Передноворічна стаття Джорджа Сороса із сайту Project-syndicate – «Європейська правда»

Задовго до того, як Дональда Трампа обрали президентом США, я надіслав своїм друзям святкові вітання з такими словами: «Ці часи – не business as usual. Бажаю вам усього найкращого у цьому неспокійному світі». Сьогодні я відчуваю, що мушу поділитися цією звісткою з рештою світу. Але спочатку я маю сказати хто я і що я відстоюю.

Я – 86-річний угорський єврей, який став громадянином США наприкінці Другої світової війни. З самого дитинства я дізнався, як багато залежить від того, який політичний режим візьме гору. Моє життя сформувалося під впливом окупації Угорщини гітлерівською Німеччиною у 1944 році.

Мабуть, я б загинув, якби мій батько не зрозумів усієї серйозності ситуації.

Він забезпечив фальшиві документи для своєї родини і багатьох інших євреїв; з його допомогою більшість із них вижили.

У 1947 році я втік з Угорщини, яка на той час опинилася під владою комуністів, до Англії. Вже студентом Лондонської школи економіки я потрапив під вплив філософа Карла Поппера і потім розвинув свою власну філософію, побудовану на двох стовпах: погрішимості й рефлексивності. Я встановив відмінність між двома типами політичних режимів: таких, де люди обирали своїх лідерів, щоб ті дбали про інтереси виборців, та інших – у яких правителі прагнули маніпулювати своїми підданими, щоб ті служили інтересам правителів. Під впливом Поппера я назвав перший тип суспільства відкритим, а другий – закритим.

Ця класифікація – надто спрощена.

Історія знає багато рівнів та варіацій, від добре функціонуючих моделей до недієздатних держав, із великою кількістю рівнів врядування у кожній конкретній ситуації. Однак я вважаю корисним розрізнити ці два типи режимів.

Я став активним адвокатом першого і опонентом другого.

Нинішній історичний момент – дуже болючий для мене. Відкриті суспільства – у кризі, а різні форми закритих суспільств, від фашистських диктатур до мафіозних держав – на підйомі.

Як таке могло статися? Я бачу цьому єдине пояснення: обрані лідери не спромоглися задовольнити законні очікування та прагнення виборців, і ця неспроможність призвела до розчарування виборців у основних різновидах демократії та капіталізму.

Простіше кажучи – багато людей відчули, що еліти вкрали у них демократію.

Після розпаду Радянського Союзу США залишилися єдиною наддержавою. Наддержавою відданою принципам демократії і вільних ринків.

Основна зміна, яка сталася відтоді, – це глобалізація фінансових ринків, прихильники якої запевняли, що глобалізація примножує загальне багатство. Зрештою, якщо здобутками тих, хто виграв, компенсувати втрати тих, хто програв, вони все одно залишаться у вигравші.

Та це був оманливий аргумент, оскільки не брався до уваги той факт, що ті, хто виграв, навряд чи коли компенсують втрати тим, хто програв. Однак потенційні переможці витратили достатньо грошей, щоб забезпечити перевагу цього аргументу. То була перемога віруючих у безперешкодне вільне підприємництво, або, як я їх називаю, «ринкових фундаменталістів». Оскільки фінансовий капітал є невід'ємним компонентом економічного розвитку, і лише деякі країни, що розвиваються, могли генерувати достатньо власного капіталу, глобалізація поширилася як лісова пожежа.

Фінансовий капітал зміг пересуватися вільно, уникаючи оподаткування та регулювання.

Глобалізація має далекосяжні економічні та політичні наслідки. Вона призвела до повного економічного взаємозв'язку між

бідними і багатими країнами; але водночас вона також збільшило нерівність усередині як бідних, так і багатих країн.

У розвинених країнах світу вигоди одержали переважно великі власники фінансового капіталу, які складають менше 1% населення. Відсутність політики перерозподілу стала основним джерелом невдоволення, яке експлуатують противники демократії.

Але були й інші супутні фактори, особливо в Європі.

Я був палким прихильником Європейського Союзу від самого початку його створення.

Я вважав його втіленням ідеї відкритого суспільства: асоціацією демократичних держав, які були готові віддати частку свого суверенітету заради спільного блага.

ЄС розпочався як сміливий експеримент у сфері, що Поппер називав «поетапною соціальною інженерією». Лідери встановили досягнути мету і фіксований графік, а також мобілізували політичну волю, необхідну для досягнення цієї мети, чудово знаючи, що кожен крок вимагатиме наступного кроку вперед.

Саме так Європейське об'єднання вугілля і сталі розвинулось у Євросоюз.

Але потім щось пішло гнітуче не так. Після Краху 2008 року добровільне об'єднання рівних перетворилося на відносини між кредиторами і боржниками, де боржникам було важко дотримуватися своїх зобов'язань, а кредитори встановлювали умови, яким боржники мусили коритися.

Ці відносини не були ні добровільними, ані рівними.

Німеччина постала як держава-гегемон у Європі, але не спромоглася дотримуватися зобов'язань, які мусять виконувати успішні гегемони – а саме дивитися за межі своїх власних вузьких інтересів на інтереси людей, які залежать від них.

Порівняйте поведінку США після Другої світової війни з поведінкою Німеччини після Краху 2008 року: США розпочали план Маршалла, який призвів до розвитку ЄС; Німеччина ж запровадила програму жорсткої економії, яка служила її власним вузьким інтересам.

Перед возз'єднанням Німеччини ця держава була головною рушійною силою європейської інтеграції: вона завжди була готова давати трохи більше, щоб задовольнити тих, хто нарощував опір. Пам'ятаєте внесок Німеччини у задоволення вимог Маргарет Тетчер щодо бюджету ЄС?

Але возз'єднання Німеччини за моделю «1 до 1» виявилось дуже дорогим. Коли впав «Lehman Brothers», Німеччина не вважала, що вона достатньо багата, щоб брати на себе будь-які додаткові зобов'язання. Коли європейські міністри фінансів заявили, що не дозволять впасти жодній іншій системно важливого фінансовій установі, канцлер Німеччини Ангела Меркель, правильно прочитавши бажання свого електорату, заявила, що кожна держава-член ЄС повинна дбати про свої власні установи.

Це стало початком процесу дезінтеграції.

Після Краху 2008 року і ЄС, і єврозона ставали дедалі більш неспроможними до дій. Домінуючі показники (в країнах-членах) ставали чимраз дальшими від передбачених Маастрихтським договором, однак і змінити договір стало дедалі важче чи зрештою навіть неможливо, оскільки зміни неможливо було б ратифікувати.

Єврозона стала жертвою застарілого законодавства; запровадити вкрай необхідні зміни стало можливо лише знайшовши лазівки в ньому. Саме так органи влади ЄС ставали дедалі складнішими, а виборці – відчуженими від них.

Посилення антиєвропейських рухів ще більше зашкодило функціонуванню інституцій. Ці сили дезінтеграції отримали по-

тужний імпульс у 2016 році, спочатку від Brexit, потім від виборів Трампа в США, а 4 грудня – від відмови значної більшості італійських виборців від здійснення конституційної реформи.

Демократія переживає кризу.

Навіть США, провідна демократія світу, обрали своїм президентом шахрая і потенційного диктатора.

Хоча Трамп пом'якшив свою риторику після обрання, він не змінив ані свою поведінку, ані своїх радників. У складі його кабінету – некомпетентні екстремісти й відставні генерали.

Що попереду?

Я переконаний, що демократія у США вистоїть. Конституція й інституції, зокрема – четверта влада, достатньо сильні, щоб протистояти перегибам з боку виконавчої влади, і це запобігатиме перетворенню потенційного диктатора на справжнього.

Але США в найближчому майбутньому будуть зайняті внутрішньою боротьбою, в той час як меншини страждатимуть. США не зможуть захищати і просувати демократію в решті країн світу. Навпаки, Трамп буде більш прийнятний для диктаторів. Це дозволить деяким з них досягти компромісу зі США, а іншим – продовжувати свої справи без перешкод.

Трамп волітиме домовлятися, а не відстоювати принципи.

На жаль, це матиме підтримку з боку його ключового електорату.

Мене особливо турбує доля ЄС, над яким нависла загроза потрапити під вплив президента Росії Владіміра Путіна, чия концепція врядування несумісна з концепцією відкритого суспільства. Путін не є пасивним вигодонабувачем за такого розвитку подій; він багато працював, щоб ці події створити.

Він зрозумів слабку сторону свого режиму: той здатний експлуатувати природні ресурси, але нездатний генерувати економічне зростання. Він відчув загрозу «кольорових революцій» у Грузії, Україні та деінде. Спочатку він спробував взяти під контроль соціальні медіа. А потім зробив блискучий крок: використав бізнес-модель соціальних медіа для поширення дезінформації та фейкових новин, дезорієнтуючи виборців та дестабілізуючи демократичні країни.

Саме так він допоміг обраться Трампу.

Те саме, ймовірно, відбудеться у європейському виборчому сезоні 2017 року у Нідерландах, Німеччині та Італії. У Франції обидва провідні кандидати близькі до Путіна і прагнуть вмиротворити його. У випадку перемоги будь-кого з них домінування Путіна в Європі стане fait accompli – завданням, яке виконане.

Я сподіваюсь, що як лідери, так і громадяни Європи зрозуміють, що це несе загрозу їх способу життя і цінностям, на яких був заснований ЄС. Проблема у тому, що метод, до якого вдався Путін, щоб дестабілізувати демократію, не можна використати для відновлення поваги до фактів та збалансованого бачення реальності.

Євросоюз опинився на межі розвалу з уповільненням економічного зростання і з виходом кризи біженців з-під контролю.

Тепер ЄС має пережити досвід, подібний до того, який пережив на початку 1990-х років Радянський Союз.

Ті, хто вірить, що ЄС необхідно врятувати, щоб винайти його знову, мусять докласти всіх можливих зусиль для досягнення кращого результату.

Джордж СОРОС,
фінансист і філантроп